

VEDA

vydavateľstvo
Slovenskej akadémie vied

**HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED**

Peter Bystrický, Pavol Hudáček a kol.

**GESTÁ, SYMBOLY, CEREMÓNIE A RITUÁLY V STREDOVEKU
GESTURES, SYMBOLS, CEREMONIES AND RITUALS IN THE MIDDLE AGES**

Editor kolektívnej monografie: Mgr. Peter Bystrický, PhD.

Recenzenti:

PhDr. Daniela Dvořáková, DrSc.

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.

Autori © Mgr. Peter Bystrický, PhD., Doc. PhDr. Ing. Miroslav Glejtek, PhD., PhDr. Miriam Hlavačková, PhD., Mgr. Tomáš Homoľa, PhD., Mgr. Pavol Hudáček, PhD., Doc. Mgr. Martin Hurbanič, PhD., Mgr. Žofia Lysá, PhD., Doc. Martin Nodl, Ph.D., PhDr. Eva Veselovská, PhD., Mgr. Dušan Zupka, PhD.

Motív na obálke: © Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 1449, Komputistický manuskript, Beda – Lorsch, 1.polovica 9. stor., 118r

Kniha bola vypracovaná v rámci grantu VEGA 2/0110/17 *Symboly, gestá a ceremónie v stredoveku* a VEGA 2/0129/18 *Panovnícka moc v stredoveku* riešených v Historickom ústave SAV v Bratislave.

Jazyková redaktorka: Mgr. Katarína Kubáňová

Vedecký redaktor: Mgr. Tomáš Homoľa, PhD.

Návrh obálky: Mgr. Angelika Herucová, PhD.

Grafická úprava: Jozef Hupka

Vydal: Historický ústav SAV vo VEDA, vydavateľstve SAV

ISBN 978-80-224-1787-7

poradové číslo 4 469

Peter Bystrický, Pavol Hudáček a kol.

Gestá, symboly, ceremónie a rituály v stredoveku

VEDA vydavateľstvo SAV
Historický ústav SAV
Bratislava 2019

Obsah

Úvod	9
<i>Miriám Hlavačková</i> K hrobom apoštolov. Rituály uhorských pútnikov do Ríma	11
<i>Miroslav Glejtek</i> Zvyklosti pri príprave listín a ich pečatení v prostredí stredovekých hodnoverných miest vo svetle kapitulských štatútov	23
<i>Eva Veselovská</i> Svätice a ich symboly v stredovekých notovaných rukopisoch z územia Slovenska	37
<i>Martin Nodl</i> Dětské korunovace: blasfemie rituálu	51
<i>Martin Hurbanič</i> Symboly triumfu zvečnené v obrazoch. Ikonografia avarskeho obliehania Konštantínopola z roku 626	65
<i>Dušan Zupka</i> Kříž a meč: vojenské rituály kresťanských vojsk v boji s pohanmi	83
<i>Peter Bystrický</i> Pes v rytierskej epike. Tristan and Châtelaine de Vergi	99
<i>Pavol Hudáček</i> „Kráľ v sedle“. Arpádovci a Itinerant Kingship (Reisekönigtum)	119
<i>Pavol Hudáček</i> Ostrihom, Stoličný Belehrad a Starý Budín. Medium regni a iter regis	137
<i>Pavol Hudáček</i> Iter regis, kráľovské paláce, kláštory a listiny	155
<i>Žofia Lysá</i> Rituály a gestá v práve stredovekého mesta	175

Tomáš Homola

**Prezentácia moci uhorského kráľa Mateja Korvína
pri slávnostných vstupoch do miest**

189

Summary

203

Zoznam skratiek a značiek

213

Zoznam prameňov a literatúry

215

Výberový register

253

O autoroch

261

Zvyklosti pri príprave listín a ich pečatení v prostredí stredovekých hodnoverných miest vo svetle kapitulských štatútov

Miroslav Glejtek

Úvod

Stredoveké pečate predstavujú bohatú a typologicky rôznorodú skupinu prameňov. Tomu úmerná je aj škála skúmaných tém, ktorým sa bádatelia venovali a venujú, a metód, ktoré pri tom využívajú. Na ilustráciu spomeniem napríklad ikonografické analýzy pečatného obrazu prinášajúce pozoruhodné poznatky k otázkam sebaidentifikácie (jednotlivca aj komunity), reprezentácie, hagiografie či dobovej religiozity, dobového umeleckého remesla alebo vývoja a premien ideí a myšlienok v širokom zmysle slova.¹ Iná široká skupina tém sa venuje právnym súvislostiam používania pečatí, praktickému používaniu a postaveniu pečate v stredovekej spoločnosti.² Osobitný význam má štúdium pečatí v rámci diplomatickej medievalistiky. Súvisí to s faktom, že pečať sa v priebehu formovania ranostredovekého uhorského štátu postupne, až na výnimky, stala nevyhnutnou súčasťou dokumentu právnej povahy.³ Diplomati sú si vedomí, že na pochopenie miesta listiny v stredovekej spoločnosti je nevyhnutná rekonštrukcia priebehu jej vzniku v prostredí kancelárie v najrôznejších súvislostiach. S procesom prípravy vydania dokumentu v kancelárii úzko súvisí aj jeho spečatenie. Bez pečate nemohla listina získať právnu silu. Celý komplex aktov zavŕšených spísomnením právneho aktu a spečatením listiny je zaujímavý aj pri štúdiu rituálov a širokého komplexu symbolických činností. Možnosti takejto rekonštrukcie sú ale limitované zachovanými prameňmi. Uhorské naračné a právne pramene sú na detailný opis procesov fyzickej prípravy dokumentov a ich pečatenia pomerne skúpe.⁴ Napriek tomu existuje jedna skupina písomností, ktorú možno využiť. Sú to štatúty katedrálnych a kolegiálnych kapitúl. V rámci slovenského sfragistického výskumu ich využil a verejnosti predstavil predovšetkým M. Mayer, ktorý

1 GLEJTEK, *Pečať ako prostriedok symbolickej komunikácie*, s. 315-353, 446-455; BOLOM-KOTARI, *Pečať jako obraz individua*, s. 297-309; BEDOS-REZAK, *When Ego Was Imago*; NEW, *Seals and Sealing Practices*, s. 26-29.

2 RÁBIK, *Pečať a jej spoločenská úloha*; RÁBIK, *Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve*, s. 107-123. KUMOROVITZ, *A magyar pecséthasználat története a középkorban*; KREJČÍK, *Pečeti v kultuře středověku*.

3 Zvláštny prípad predstavujú v našich domácich podmienkach od polovice 14. storočia notárske inštrumenty, ktorých súčasťou pečať nemusela byť, ale boli overované kresleným notárskym znakom: MURRAY, *Notarial Signs and the Diplomats*, s. 689-701; STELMACH, *Notariatszeichen auf schlesischen Urkunde*, s. 703-708; ZAVARSKÝ, *Verejný notariát v stredovekej Bratislave*, s. 172-180.

4 Väčšinou sa stretne len so zmienkami v súvislosti so stratou, krádežou alebo zneužitím pečatidla, alebo pri potrebe obnoviť platnosť vydaných listín ohrozených protiprávnou činnosťou. Viacero príkladov pozri: RÁBIK, *Pečať v stredovekom uhorskom zákonodarstve*, s. 107-123; GLEJTEK, *Výmena veľkých pečatidiel*, s. 22-24.

sa v rámci diplomovej práce zaoberal pečaťami stredovekých hodnoverných miest.⁵ Ku komplexnejšiemu predstaveniu a zhodnoteniu týchto prameňov však doposiaľ nedošlo.⁶

Stredoveké kapituly patrili medzi najvýznamnejšie cirkevné inštitúcie v Uhorskom kráľovstve. Špecifikom kapitúl kanonikov bolo, že napriek určitým prvkom komunitného života, ako modlitby liturgie hodín, omše alebo spoločné rozhodovanie, nemuseli byť natrvalo prítomní v kapitule. Vlastnili aj osobný majetok, žili z určenej prebendy, podľa postavenia v kapitule a neskôr i vo vlastných obydliach.⁷ Členovia kapitúl sa na rozdiel napríklad od príslušníkov rehoľných konventov neriadili jednotnou regulou. Každá kapitula mohla mať svoje vlastné pravidlá, ktoré sa často vzájomne inšpirovali, ale mohli sa viac či menej odlišovať. V Uhorsku bolo právo na prijímanie vlastných štatútov zrejme súčasťou procesu emancipácie kapitúl kanonikov v 13. storočí a písomnú podobu začali mať v 14. storočí.⁸ Tieto pravidlá života kanonikov sú zaujímavými normami partikulárneho kanonického práva.⁹ Nezriedka sú až prekvapujúco rozsiahle a informujú nás o mnohých aspektoch života v kapitule.¹⁰ Stabilnou súčasťou kapitulských štatútov sú bohaté informácie o štruktúre kapituly, jej hodnostároch a členoch, ich povinnostiach, ale aj príjmoch a majetkoch. Predovšetkým presné opisy majetkov a príjmov kapituly, povinnosti poddaných a majetkové zabezpečenie jednotlivých kanonických prebiend sú dôležitými prameňmi k hospodárskym dejinám. Početné nariadenia regulovali aj život a aktivity kanonikov. Či už išlo o rozhodovanie o dôležitých záležitostiach, spôsoboch hlasovaní, ale aj trestoch pri porušovaní pravidiel. Nariadenia koncilov z 12. storočia jasne definovali úlohy členov katedrálnej kapituly pri voľbe miestneho biskupa. Ich členovia mali nezriedka povinnosti priamo pri správe diecézy (archidiakoni), pôsobili ako zástupcovia biskupa (vikári) a boli jeho poradným zborom. Biskup nemohol o niektorých veciach rozhodovať sám, resp. v niektorých prípadoch musel minimálne vypočuť názor členov kapituly. Na kanonikoch spočívala starostlivosť o kapitulský chrám a najmä zabezpečovanie vykonávania liturgických slávení (svätých omší, kanonických hodín a pod.). Štatúty často do detailu opisujú, ako mala liturgia

5 Závery stručne predstavil v: MAYER, *Hodnoverné miesta a ich pečate*, s. 116-121. V základnej rovine tieto pramene predstavil: SZENTPÉTERI, *Magyar oklevéltan*, s. 218. Inšpiratívnym môže byť pre nás napríklad využitie právnych a naračných prameňov pre potreby sfragistického výskumu v dnes už klasickej práci: EWALD, *Siegelkunde*.

6 Ide skôr o drobné zmienky v rámci širšie koncipovaných prác o dejinách kapitúl. Napríklad: KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok 1100 – 1900*, s. XXIII-XL. Novoveké pramene využili: RIMELY, *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensis*, s. 63-64; HRADSZKY, *Initia progressus ac praesens status Capituli ad sanctum Martinum E. C. de monte Scepusio*, s. 228-229; SZÖRENY, *Manuale neocanonicorum seu praxis observationum capitularium*, cap. XI, b. s. Čiastočne sú využité aj v moderných sfragistických edíciách, v prípade, že dokladujú výskyt typov pečatidla: *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*, ed. TAKÁCS, s. 58, 94.

7 HLAVAČKOVÁ, *Juraj zo Schönbergu*, s. 33.

8 ŠEDIVÝ, *Hodnostári Bratislavskej kapituly*, s. 14; ŠEDIVÝ, *Mittelalterliche Schriftkultur*, s. 54; KOWALSKI, *Piętnastowieczne statuty kapituły katedralnej w Krakowie*, s. 233.

9 ERDŐ, *Die Quellen des Kirchenrechts*, s. 137.

10 RADZIMIŃSKI, *Życie i obyczajowość średniowiecznego duchowieństwa*, s. 66.

prebiehať. Spomínajú sa termíny výročných bohoslužieb na pamiatku svätých patrónov, fundátorov, dobrodincov či významných zosnulých členov kapituly, ale aj to, kto a ako ich mal vykonávať. Zo zoznamov fundačných omší sa dozvedáme množstvo dejinných udalostí súvisiacich s kapitulou, prepoštvom či diecézou. Tieto záznamy tvoria v podstate partikulárne liturgické kalendáre. Štatúty regulujú aj povinnosti a život ďalšieho personálu, kaplánmi a oltárnikmi počínajúc, zvonármi a služobníctvom končiac. Zaujímavé sú opisy povinností najvýznamnejších členov kapituly, od najvyššieho predstaveného (prepošta) cez hodnostárov (lektor, kantor, kustód, archidiaconi), voleného dekana až po radových kanonikov. V niektorých prípadoch prinášajú štatúty zaujímavé memoriálne údaje. Bývajú to informácie o dejinách a založení inštitúcie, osobitných privilégiách a právach, ktoré postupne dostávali od panovníkov, svetských magnátov alebo cirkevných hodnostárov, ale aj katalógy biskupov a prepoštov s údajmi o ich pôsobení. Súčasťou štatútov bývajú detailné informácie o štruktúre kapitulnej školy, jej predstaviteľoch a žiakoch. No a ako si ukážeme nižšie v prípade štatútov uhorských kapitúl aj otázky súvisiace s činnosťou hodnoverných miest. Pochopiteľne, nie každé štatúty obsahujú všetky typy spomenutých informácií a rovnakú štruktúru. Nezriedka však predstavujú základnú sumu poznatkov, z ktorých čerpali autori pri zostavovaní starších prác o dejinách kapitúl.¹¹

Pre naše potreby rozdelím pramene na dve skupiny. Prvú predstavujú najrôznejšie dokumenty, ktoré svojím charakterom pripomínajú štatúty alebo zo štatútov citujú, respektíve obsahujúce výňatky a zmienky o nich. Rozsahom a záberom riešených tém sú však pre naše potreby nepoužiteľné a nebudem sa im hlbšie venovať.¹² Väčšiu pozornosť upriamim na štatúty piatich stredovekých uhorských kapitúl, ktoré sú zachované vcelku alebo z ich veľkej časti. V troch prípadoch pochádzajú zo 14. storočia a patrili katedrálnej kapitule v Záhrebe, Veľkom Varadíne a Ostrihome. Dvoje boli určené pre kolegiálne kapituly. Jedny sú z konca 15. storočia a patrili Kapitulke sv. Ladislava a sv. Štefana vo Veľkom Varadíne. Druhé, zo začiatku 16. storočia, patrili Bratislavskej kapitulke. Ak berieme do úvahy, že v Uhorsku pôsobilo v sledovanom období niekoľko desiatok kapitúl,¹³ nie je množstvo zachovaných prameňov veľké. Neznamena to však, že by aj ďalšie kapituly nemali svoje štatúty. Práve naopak, o ich existencii hovoria zmienky v prameňoch.¹⁴ Dodnes sa však nezachovali.

Tie pramene, ktoré máme k dispozícii, predstavujú zdroje mnohých cenných informácií aj pre potreby diplomatického a sfragistického bádania. Vďaka špecifickému právnemu vývoju v stredovekom Uhorsku pri cirkevných inštitúciách

11 Len na ilustráciu pozri napríklad: VAGNER, *Adalékok a Nyitrai Székes-Káptalan Történetéhez*; HRADSZKY, *Initia progressus*; RIMELY, *Capitulum insignis*.

12 K takým patria napríklad L. Solymosim analyzované štatúty Jágerskej kapituly, ktoré sa venujú len záležitostiam činnosti dekana a ďalšie témy úplne opomínajú. SOLYMOSI, *Az egri káptalan dékánválasztási statútumai a XV. századból*, s. 137-140. Dostupné sú v: MNL OL DF 273974.

13 Ich základný prehľad pozri: FEDELES, *Die ungarischen Dom- und Kollegiatkapitel*, s. 161-195.

14 V prípade štatútov Bratislavskej kapituly pozri napríklad: ŠEDIVÝ, *Hodnostári Bratislavskej kapituly*, s. 19; ŠEDIVÝ, *Mittelalterliche Schriftkultur*, s. 86. Spomenút môžeme aj zmienky o starších, zrejme stredovekých štatútoch Spišskej kapituly, ktoré spomína vizitácia z r. 1629. Tie mali byť už dlhú dobu stratené. HRADSZKY, *Addimenta ad Initia progressus*, s. 10.

od 13. storočia pôsobili kancelárie hodnoverných miest plniace niektoré funkcie verejnej správy. Medzi najdôležitejšie patrilo vydávanie hodnoverných odpisov listín (transumpty). Zároveň tu boli koncipované správy z vykonávaných verejnonotárskych aktov, ako bolo uvádzanie do majetkov (štatúcie), obchôdzok hraníc (reambulácie), rôznych vyšetovaní a podobne. Pred členmi hodnoverného miesta boli vykonávané dohody a svedectvá (fasie), z ktorých kancelária vydávala príslušné listiny.¹⁵ Tieto aktivity hodnoverného miesta a jeho kancelárie sa dostali aj do kapitulských štatútov. Vznikla zaujímavá situácia, keď sa do noriem partikulárneho kánonického práva dostali prvky práva svetského. Je to jeden z príkladov úzkeho prepojenia cirkevných inštitúcií s uhorskou kráľovskou mocou. Vo chvíli, keď bola prostredníctvom zákonov kráľovstva ošetrovaná činnosť hodnoverných miest, znamenalo to zároveň aj silný zásah do činnosti kapituly, keďže obe inštitúcie boli personálne spojené. Základnou otázkou pre nás je, v akých súvislostiach sa štatúty o činnosti hodnoverného miesta zmieňujú. Činnosť kancelárie hodnoverného miesta sa v článkoch štatútov najčastejšie spája s pečaťou a pečatením dokumentov. Z toho, čo poznáme, možno konštatovať, že známe štatúty vždy tieto otázky riešia. Líšia sa ale názvom, obsahom aj rozsahom.¹⁶ Základné typy informácií zaujímavých z pohľadu sfragistiky sa týkajú úschovy a ochrany pečatidla, manipulácie s ním, výmien pečatidiel a fyzickej podoby pečatí (pečatného obrazu). Väčšinou ich dopĺňajú informácie o poplatkoch za vydávané typy písomností a vykonávanie právnych úkonov. Druhá skupina informácií sa spája s úlohami konkrétnych hodnostárov kapituly a notára. Keďže na čele kancelárie hodnoverného miesta stál kanonik-lektor, venujú mu štatúty pozornosť v kapitolách o jeho povinnostiach a príjmoch. Pôvodne mal na starosti liturgické čítania počas bohoslužieb a kapitulskú školu.¹⁷ Vzdelanie a schopnosť čítať i písať ho predurčovali k tomu, aby mal na starosti aj kanceláriu hodnoverného miesta. V súvislosti s pečatidlom sa spomína ďalší hodnostár – kanonik-kustód. Ten mal na starosti všetko, čo súviselo so starostlivosťou o katedrálny, resp. kolegiálny chrám. Či už to boli bohoslužobné predmety, výzdoba kostola alebo sakristia.¹⁸ Tým, že pečatidlo bolo spravidla uschovávané v sakristii kostola, pripadala jeho ochrana práve kanonikovi-kustódovi. Mal na starosti všetku manipuláciu s ním, ako aj úschovu pečatených dokumentov. Treťou osobou a pre činnosť kancelárie hodnoverného miesta v mnohom kľúčovou bol notár. Spravidla mu je v štatútoch tiež venovaná osobitná kapitola, v niektorých prípadoch doplnená aj o obsah a formy prísah, ktoré musel pri nástupe do kancelárie vykonať. Informačná hodnota každého prameňa je iná. Ja sa na nasledujúcich riad-

15 LEHOTSKÁ, *Průručka diplomatiky*, s. 272-275; SZENTPÉTERI, *Magyar oklevéltan*, s. 121-127.

16 Napríklad: *De conservacione sigilli capituli, eius redditibus et inter quos dividantur ac de iuramento notarii* (Záhreb), *Sequitur de sigillis nostri capituli, et eorum redditibus, ac de denariis iuramentibus rubrica septima* (Veľký Varadín-katedrálna kapitula), alebo *De conservacione et custodia sigilli; De sigillatione litterarum ex capitulo emanantium* (Bratislava).

17 MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, s. 61; HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 28; GLEJTEK, *Príspevok k výskumu*, s. 43-44.

18 MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, s. 61; HLAVAČKOVÁ, *Kapitula pri Dóme sv. Martina*, s. 28; GLEJTEK, *Príspevok k výskumu*, s. 45-46.

koch pokúsím predstaviť to najzaujímavejšie, čo prinášajú vo vzťahu k sfragistickému a diplomatickému bádaniu.

Štatúty Záhrebskej katedrálnej kapituly (1334)

Najstaršie zachované uhorské štatúty boli určené pre Záhrebskú kapitolu sv. Štefana kráľa a vznikli v roku 1334. Ide o rozsiahly dokument, ktorý v edícii publikoval J. Tkalčič.¹⁹

O dôležitosti činnosti kancelárie a hodnoverného miesta pre kapitolu hovorí už to, že problematiku rieši hneď štvrtá kapitola v prvej časti štatútov *O ochrane pečatidla kapituly, príjmoch za pečatenie a ich delbu a o prísaha notára*.²⁰ Spomína sa tu nové autentické pečatidlo, ktoré kapitolu dostala od biskupa Augustína v roku 1323 (Obr. 1, 2).²¹ Uschovávané bolo spolu s vydávanými listinami v kovovej schránke (pyxide) v sakristii katedrálneho kostola.²² Pri pečatení museli byť prítomní minimálne siedmi kanonici *dostatočného veku a múdrosti*. Tí pred pečatením rozlomili pečate kanonikov pritlačené na schránke (slúžiace na ochranu pred nedovolenou manipuláciou s pečatidlom) a vybrali pečatidlo. Po skončení pečatenia museli schránku opätovne zapečatiť svojimi pečatami. V prípade, že ich bolo menej, musel byť vyžiadaný súhlas všetkých členov kapituly. V ďalšej rozsiahlej časti sú opísané platby, ktoré museli príjemcovia zaplatiť za vydávané listiny. Kapitola o notárovi hovorí, že ten nesmel odovzdať na spečatenie nezaplatené listiny. Na post notára mala byť v kapitule určená vhodná a spoľahlivá osoba. Notár bol povinný pred členmi kapituly predniesť prísahu, v ktorej slúbil, že všetky listiny, ktoré je potrebné spečatiť pečatou kapituly, *bez klamu a úskoku spoľahlivo spíše* a vedome nepredloží žiadne listiny, za ktoré nebola členom kapituly vyplatená predpísaná taxa.²³ Na viacerých miestach sa spomína ostrážitosť a ochrana pred vydávaním a pečatením listín na základe nepravdivých údajov.²⁴

19 *Monumenta historica II*, ed. TKALČIČ, s. 1-149.

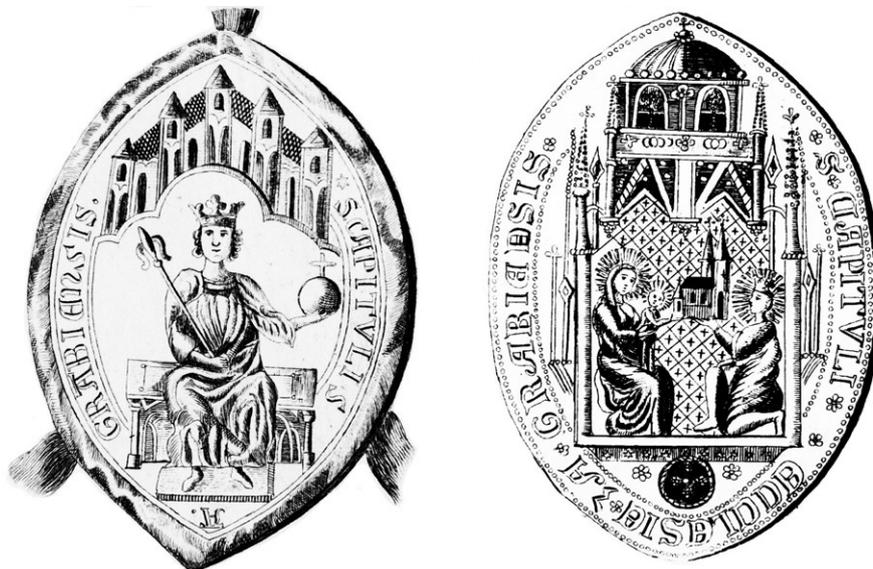
20 *Monumenta historica II*, ed. TKALČIČ, s. 14-16.

21 Toto pečatidlo kapitolu používala len do roku 1371, keď ho nahradil III. typ. Podrobne pozri: GULIN, *Hrvatska crkvena srednjovekovna sfragistika*, s. 83-88.

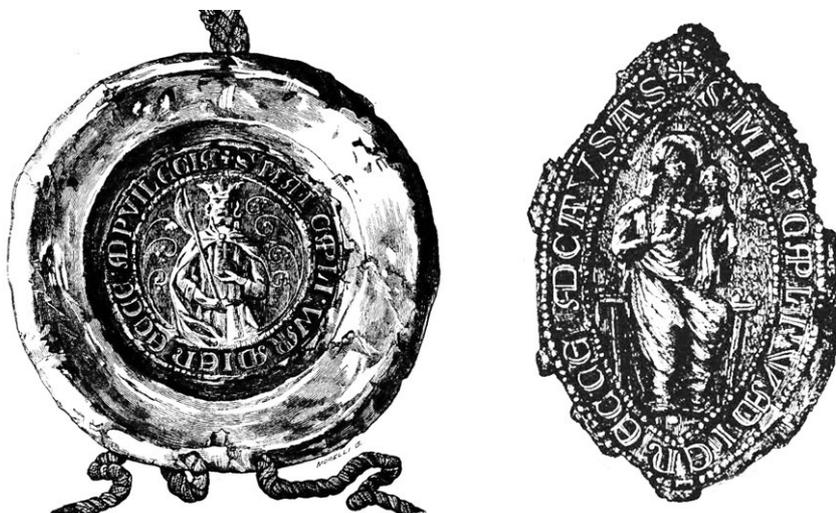
22 Murovaný kostol vrátane sakristie bol často jediným dobre chráneným objektom pred pohromami (požiar), zlodejmi alebo rabovaním. Okrem tejto praktickej fyzickej ochrany pečatidla a písomností nemožno podceňiť ani jeho náboženský ráz a uchovávanie pečatidla na posvätnom mieste.

23 TKALČIČ, *Monumenta historica II*, s. 14-16.

24 *Cap. VI. De cautellis in condendis litteris per potentes inportune*. TKALČIČ, *Monumenta historica II*, s. 16. Problém s vydávaním falošných listín v kanceláriách hodnoverných miest, či už vedome alebo nechtiac, na základe neoverených nepravdivých údajov bol v uhorskom zákonodarstve pertraktovaný mnohokrát. Napríklad dekréty panovníkov Ľudovíta I. (z 11. decembra 1351: 3), Žigmunda Luxemburského (z 8. marca 1435: 8), Mateja Korvína (z 18. septembra 1471: 18; 15. júla 1481: 16; 25. januára 1486: 10) a Vladislava II. (z 2. februára 1492: 44). Panovníci sa nimi snažili buď eliminovať činnosť problémových hodnoverných miest, alebo upravovali činnosť kancelárií tak, aby ich listinná produkcia bola dôveryhodná, resp. určovali prísne tresty za falšovateľskú činnosť. Z týchto nariadení je vidieť, že za problémové boli považované najmä menšie konventy, ktoré predstavovali v tomto zmysle problematickejšie inštitúcie, než veľké a stabilné kapituly: BAK – ENGEL – ROSS SWEENEY (eds.), *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae, Vol. II*, s. 10, 68-69 (ďalej DRMH II); BAK – DOMONKOS – HARVEY JR. (eds.), *Decreta Regni Mediaevalis Hungariae, Vol. III*, s. 26, 39, 208-209.

- | Obr. 1 Rekonštrukcia II. typu pečate Záhrebskej kapituly (JERNEY, A 'magyarországi, č. 64). Na pečati je vyobrazený tróniaci sv. Štefan I., kráľ, patrón kapituly.
- | Obr. 2 Rekonštrukcia III. typu pečate Záhrebskej kapituly (JERNEY, A 'magyarországi, č. 65). Na pečati kľačiaci Štefan I. symbolicky zveruje kapitulou aj uhorskú cirkev, pod ochranu Panne Márii.

- | Obr. 3 Rekonštrukcia II. typu veľkej pečate Varadínskej kapituly (BUNYITAY, A *váradi püspökség*, s. 28). Na pečati je zobrazovaný sv. Ladislav I., uhorský kráľ, pochovaný v kapitulnom chráme vo Veľkom Varadíne.
- | Obr. 4 Rekonštrukcia menšej pečate Varadínskej kapituly (BUNYITAY, A *váradi püspökség*, s. 29). Na pečati je zobrazovaná patrónka kapituly, Panna Mária s malým Ježiškom na rukách.

Rozsiahle sú kapitoly o povinnostiach a príjmoch členov kapituly. Kanonik-lektor mal z poverenia kapituly písať sám alebo prostredníctvom inej osoby listiny, ktoré mali byť spečatené kapitulskou pečaťou. Mal tak konať s najvyššou opatrnosťou. Spomínajú sa tu aj príjmy vyplývajúce z činnosti kancelárie. Za vydanie listiny s privesenou pečaťou mal dostať dvanásť banátskych denárov. Za listinu v patentovej podobe to bolo šesť a za uzatvorenú listinu tri denáre.²⁵ Keďže pečatidlo bolo uchovávané v sakristii kostola, logicky ho mal na starosti kanonik-kustód. Pod jeho dohľad patrilo všetko, čo súviselo so starostlivosťou o chrám a sakristiu. V kapitole o kustódovi, jeho povinnostiach a príjmoch sa hovorí, že má byť ostrážitý pri strážení pokladov kapituly, pri vydávaní kapitulského pečatidla, ako aj pri ochrane akýchkoľvek jemu zverených listín. V časti o príjmoch kustóda sa spomínajú aj odmeny za vydávanie listín. Tie boli rovnaké ako v prípade lektora.²⁶

Štatúty Varadínskej katedrálnej kapituly (1374)

Členovia Varadínskej kapituly poverili zostavením štatútov kanonika-lektora Imricha. Pravidlá vznikli koncom roku 1374. Znenie zachovaných častí dokumentu poznáme z odpisu kódexu z 1. polovice 16. storočia, uloženom v knižnici Batthyaneum v rumunskej Alba Iulii.²⁷ Štatúty boli do značnej miery poškodené a chýbajú v nich pasáže druhej a celá tretia časť.²⁸

Kapitoly venujúce sa kancelárii a pečateniu listín sú súčasťou úvodnej časti. Dôležitá je predovšetkým siedma kapitola, ktorá hovorí o kapitulských pečatiach a taxách za vyhotovovanie listín.²⁹ Na začiatku je pozornosť venovaná pečatidlám. Podľa štatútov kapitula v minulosti vlastnila jediné podlhovasté pečatidlo (*typarium formae oblonge*). Bola na ňom zobrazená sediaca korunovaná Panna Mária s Ježiškom, ktorého niesla na pravom ramene. V ľavej ruke držala ľaliové žezlo. Po obvode stál text: † *S(igillum) capituli Waradiensis ecclesie*.³⁰ Po tom, čo pečatidlo *schátralo vekom*, boli na používanie schválené medzi sviatkom sv. Valentína a stredom veľkého pôstu

25 „De lectore, eius officio, et redditibus: [...] Obligatur etiam lector, ratione sue dignitatis ad mandatum nostrum litteras per se, vel per alium conscribere, quociens et quales necessarie fuerint sub nostrum sigillum in cartis, suis expensis comparatis vel repertis, que cum magnis sunt conficiende cautelis, de quibus traditur in constitutione que incipit: Et quoniam, supra parte in prima. [...] Redditus autem et proventus lectoratus consistunt in hiis: primo videlicet ad ipsum pertinent duodecim denarii banales boni de quibuslibet nostris litteris, quibus nostrum sigillum appenditur et de patentibus singulis denarii sex, ac tres de clausis salvo eo, quod dicitur superius in prima parte in constitutione que incipit: Quoniam in regno Hungarie.“ TKALČIČ, *Monumenta historica II*, s. 77, 79.

26 „De custode, eius officio et redditibus: [...] Hic debet esse providus, cautus et discretus in custodiendo thesauro ecclesie et utiliter conservando, in nostro sigillo exponendo et reponendo ac in litteris manutenendis quibuscumque sue custodie traditis, in eo enim mentis obscuritas sive oblivio est precipue detestanda. [...] et insuper denarii pro redemptione litterarum nostrarum videlicet de singulis litteris cum sigillo pendenti duodecim denarii et de patentibus sex, de clausis denarii tres et tantumdem ad lectorem, salvo eo quod habetur supra in constitutione de conservacione sigilli.“ TKALČIČ, *Monumenta historica II*, s. 96-98.

27 RĂDUȚIU a kol. (eds.), *Documenta Romaniae Historica XIV*, s. 779.

28 SOLYMOSI, *Az egri káptalan*, s. 137; RĂDUȚIU, *Documenta Romaniae Historica XIV*, s. 680-728.

29 RĂDUȚIU, *Documenta Romaniae Historica XIV*, s. 692-693.

30 Edíciu I. typu veľkej pečate publikuje: *A magyarországi káptalanok*, ed. TAKÁCS, s. 94, tab. XVIII, č. 55.1.

roku 1291 iné dve pečatidlá. Jedno bolo okrúhle *ad privilegia* a druhé oválne *ad causas*. Okrúhle (hlavné) pečatidlo nieslo obraz korunovaného svätého kráľa Ladislava s dvojsečnou sekerou v pravici a jablko s krížikom v ľavici. Kruhový pečate znel: † *S(igillum) maius capituli Waradiensis ecclesie ad privilegia* (Obr. 3).³¹ Druhé (menšie) oválne pečatidlo malo v pečatnom poli zobrazenú na tróne sediacu Pannu Máriu držiacu chlapca, ktorý stojí na jej ľavom kolene, so sférou v pravej ruke (Obr. 4). Po obvode figúry bol umiestnený text: † *S(igillum) minus capituli Waradiensis ecclesie ad causas*. Celá táto časť predstavuje unikátne údaje o pečatiach kapituly. Dozvedáme sa tu o tom, že pôvodné veľké pečatidlo bolo nahradené vzhľadom na opotrebovanie inými dvoma. Štatúty dokonca uvádzajú, že k výmene pečatidla došlo medzi 14. februárom a 28. marcom 1291. Okrem toho nás informujú o podobe dnes už neznámeho typu menšej pečate kapituly (*ad causas*). Sú to najpodrobnejšie informácie o fyzickej podobe používaných pečatidiel v rámci stredovekých kapitulských štatútov. Kapitola ďalej pokračuje zmienkou o hodnovernom mieste a o tom, že v Uhorsku kapituly vydávali listiny týkajúce sa rôznych záležitostí svetského charakteru. Na pečatenie sa malo používať pečatidlo podľa typu právnej záležitosti. V prípade manipulácie a použitia menšieho pečatidla museli byť prítomní minimálne šiesti kanonici ustanovení v posvätných *stupňoch, dospelého veku, bezúhonného* života a múdrosti. Kovová skrinka s pečatidlom bola ešte chránená pečatami kanonikov. Pečatenie prebiehalo v sakristii kostola a po jeho skončení muselo byť pečatidlo ihneď zamknuté a zapečatené pečatami kanonikov. Pečatenie listín nemohlo prebiehať bez súhlasu *väčšej a rozvážnejšej* časti kapituly a bez prítomnosti minimálne jej šiestich členov. Vo väčších záležitostiach musela byť pri pečatení listiny zhoda všetkých kanonikov. Nasleduje pasáž o poplatkoch za vydávané listiny. V prípade privilégií to bol jeden zlatý, za patentové listiny a listiny pečatené na dorze 24 denárov a u zatvorených listín 12 denárov. Od osoby, ktorá sa pred očami členov kapituly očistí prísahou, bol vybraný poplatok 40 denárov. Zároveň sa tu uvádza, že kanonikom pripadajú len dve tretiny z ceny za privilégiá a tretina z patentových a uzavretých listín. Ďalšie úpravy rozdelenia príjmov sú uvedené v časti *O lektorovi* a zmieňuje sa o nich aj časť o notárovi.

Ôsma kapitola sa venovala prísaha kapitulskeho notára. Na tento zodpovedný post mala byť vybraná len vhodná a spoľahlivá osoba. Notár musel vykonať prísahu s rukou položenou na *Božie evanjeliá*.³² Prisahal, že všetky listiny vydávané pod pečatami kapituly budú pripravené podľa zákona, bez podvodu. Nemalo v nich byť nič pridané ani ubraté, čo by mohlo nejakým spôsobom prospieť druhej zo strán uzatvárajúcej dohodu, alebo uškodiť nejakej osobe. Notár nesmel na pečatenie odovzdať listiny, za ktoré nebol zaplatený plný poplatok. Ako odmenu mal dostať tretinu z ceny

31 Edíciu II. typu veľkej (okrúhle) pečate publikuje: *A magyarországi káptalanok*, TAKÁCS, s. 94-95, tab. XVIII, č. 55.2.

32 Prísaha na Evanjeliáre spomína kanonické právo pri mohých príležitostiach. Či to bolo uvdzádanie do úradov a služieb, alebo poverovanie k rôznym úkonom, bola dôležitou súčasťou tohto procesu aj prísaha. Osobitne kánonické právo hovorí o prísahách vernosti a poslušnosti. NEMES, *Uhorsko v 16. storočí*, s. 64.

privilegií a tretinu z otvorených a zatvorených listín.³³ V časti o lektorovi sa opakujú povinnosti zabezpečovať korektné spísanie listín bez klamlivo uvedených údajov a rozpísané sú aj odmeny lektora. V prípade, že vykonával aj úrad notára, mal dostávať tretinu odmeny z patentových a zatvorených listín a dve tretiny z privilegií.³⁴

Vizitácia a štatúty Ostrihomskej katedrálnej kapituly (1397)

Ďalší prameň sa čiastočne vymyká ostatným, keďže ide o kombináciu kanonickej vizitácie kapituly a jej štatútov. Rozsiahlu vizitáciu Ostrihomskej kapituly sv. Vojtecha vykonal z poverenia ostrihomskeho arcibiskupa Jána Kanižaia (1387 – 1418) jeho vikár Antonius de Pontho v roku 1397. Štatúty boli pripojené v záverečnej časti zápisnice kanonickej vizitácie a na rozdiel napríklad od ďalších známych štatútov katedrálnych kapitúl sú kratšie.³⁵ Bolo to dané zrejme tým, že už samotná vizitácia obsahuje pomerne veľa informácií, ktoré inak boli zahrnuté v štatútoch. Týka sa to aj činnosti kancelárie a pečatenia.³⁶ V rámci odpovede na druhú otázku, ktorá sa týkala aj práv udelených kapitule, kanonici uviedli aj informácie o jej pečatiach (Obr. 5 – 7).³⁷ Píše sa tam, že „*kapitula mala od svojho založenia dve autentické pečatidlá, väčšie a menšie, povolené kráľovským majestátom, pod ktorými podľa mravu a zvykov kráľovstva povoľujú a vydávajú privilegiálne aj jednoduché listiny všetkým obyvateľom kráľovstva, ktorí o to požiadajú.*“³⁸

Zaujímavá je z nášho pohľadu odpoveď na štvrtú otázku vizitácie, ktorá sa zaoberala hodnotármi kapituly a ich povinnosťami.³⁹ V časti o povinnostiach lektora je uvedené, že medzi jeho povinnosti patrili notárske úlohy. Tie mal vykonávať buď sám, alebo musel vybrať vhodného notára. Ten bol povinný spisovať všetky listiny vydávané pod pečaťou kapituly. Na pečatenie musel prinášať bezchybné listiny a musel tiež zložiť prísahu. Zaujímavá je poznámka členov kapituly k prípadom, keď bol lektor nedôsledný a nestaral sa o zabezpečenie notára. Kanonici žiadali vizitátora, aby rozhodol o treste pre takéhoto lektora za jeho nedbanlivosť.⁴⁰ Pri opise príjmov lektora sú v rovnakom bode vizitácie uvedené aj taxy za listiny vydávané pod kapitulskou pečaťou. Za patentovú listinu to bolo 24 denárov, za uzavretú listinu 12 dená-

33 RĂDUȚIU, *Documenta Romaniae Historica XIV*, s. 694.

34 RĂDUȚIU, *Documenta Romaniae Historica XIV*, s. 725.

35 SOLYMOSI, *Az egri káptalan*, s. 137-138. K datovaniu a hodnovernosti niektorých dokumentov, ktoré sa hlásia k tejto vizitácii, najnovšie pozri: PŮČIK, *The Supposed Register*, s. 125-147.

36 Komplexná kanonická vizitácia Ostrihomskej arcidiecézy z r. 1397 je najstarším zachovaným prameňom tohto typu a svojím rozsahom unikátnym pre celý stredovek.

37 „2. *Item, si capitulum eodem tempore fuit fundatum, et quibus bonis ac possessionibus, quibusque redditibus, et proventus ac libertatibus dotatum extitit?*“ *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397*, *Első közlemény*, ed. KOLLÁNYI, s. 75.

38 *Visitatio Capituli I*, ed. KOLLÁNYI, s. 87. V období kanonickej vizitácie kapitula skutočne používala dve pečatidlá. Staršie menšie pochádzalo z 13. storočia a istý čas suplovalo aj väčšie pečatidlo, ktoré sa stratilo zrejme počas tatárskeho vpádu. Nové veľké pečatidlo dala kapitula vyhotoviť až medzi rokmi 1319 – 1326. GLEJTEK, *Výmena veľkých pečatidiel*, s. 26.

39 „4. *Item de ipsarum dignitatum gradibus, et praeeminentia, et quo ordine se dirigant, et quae officia exercere habeant ipsae dignitates in ipsa ecclesia, vel extra, et quos proventus percipiant, et unde?*“ *Visitatio Capituli I*, ed. KOLLÁNYI, s. 75.

40 *Visitatio Capituli I*, ed. KOLLÁNYI, s. 91.

- | Obr. 5 Rekonštrukcia I. typu veľkej pečate Ostrihomskej kapituly (JERNEY, A 'magyarországi, č. 21). Pečatné pole vyplňa stavba, zrejme sakrálny objekt s dvojicou postáv v reholnom (?) odevu.
- | Obr. 6 Rekonštrukcia II. typu veľkej pečate Ostrihomskej kapituly (JERNEY, A 'magyarországi, č. 22). V pečatnom poli je zobrazená unikátna scéna korunovácie uhorského kráľa ostrihomským arcibiskupom.

- | Obr. 7 Rekonštrukcia menšej pečate Ostrihomskej kapituly (JERNEY, A 'magyarországi, č. 23). Na pečati je zobrazený svätý patrón katedrálnej kapituly, sv. Vojtech.
- | Obr. 8 Rekonštrukcia pečate Varadínskej kolegiátnej kapituly (BUNYITAY, A *váradi püspökség*, s. 214). V pečatnom poli sa nachádza sv. Štefan, prvomučeník, patrón kapituly.

rov. Za privilégium bola taxa 100 denárov, resp. v prípade veľmi dôležitej záležitosti (vzhľadom na cenu) mohla byť dohodnutá iná taxa. Financie boli rozdelené medzi kanonikov prítomných na pečatení a tých, ktorí celeburovali veľkú omšu.⁴¹

Medzi povinnosti kustóda patrila aj opatera pečatidla. Ten nesmel vydávať a odomykať skrinku s pečatidlom, ak neboli prítomní aspoň ôsmi členovia kapituly, z ktorých minimálne traja mali byť jej hodnostármi.⁴² V záverečnej časti protokolu sa štatúty ešte v dvoch bodoch vracajú k činnosti hodnoverného miesta a pečateniu. Fasie ľudí akéhokoľvek stavu, o ktorých mali byť vydané listiny, museli byť uskutočnené v prítomnosti minimálne štyroch kanonikov. Z nich mali byť aspoň traja (ktorí by si spomenuli na predmetnú záležitosť) prítomní aj pri pečatení príslušných listín. Inak sa nemalo pečatenie uskutočniť.⁴³ Štatúty ďalej uvádzajú: „*Keďže pre svetské veci nemôžu byť zanedbávané duchovné záležitosti, nemajú byť hodnostári, či jednoduchí kanonici, ktorí počas pečatenia budú spievať omšu, zbavení povinného podielu (odmeny) z pečatenia.*“ Tí členovia kapituly, ktorí sa však z akéhokoľvek dôvodu pečatenia nezúčastnili, hoc aj boli v kostole, nemali dostať nič.⁴⁴

Štatúty Varadínskej kolegiálnej kapituly (1508)

Niekedy medzi rokmi 1495 a 1497 zriadil varadínsky biskup Dominik Kálmán-csehi (1495 – 1501) novú kolegiálnu Kapitulú sv. Ladislava kráľa a sv. Štefana prvomučeníka vo Veľkom Varadíne. Pre potreby kapituly vznikli v roku 1497 aj štatúty potvrdené 15. 12. 1508 nasledujúcim biskupom Žigmundom Turzom (1505 – 1512).⁴⁵ Štatúty pozostávali z pätnástich bodov. Ide o krátky dokument, nepomerne skromnejší ako v prípade ostatných rozoberaných štatútov. Aj tieto prinášajú niektoré informácie o priebehu pečatenia (Obr. 8). Osobitne sa touto problematikou zaoberá ich siedmy bod. Píše sa v ňom, že pečatenie listín o rôznych záležitostiach sa malo uskutočňovať na základe oznámenia kapitulského notára (pisára). Privolaný k pečateniu mal byť kustód a ochranca kľúča od kapitulského pečatidla a spolubratia v posvätnom stave. Pečatenie sa konalo v čase bohoslužieb ku cti Blahoslavenej Panny Márie vo varadínskej katedrále. Ak sa niektorý z členov kapituly nemohol zúčastniť pečatenia, mal určiť svojho zástupcu. V prípade potreby pečatiť listiny v inom čase mal byť strážca kľúča privolaný zo svojho domu. Ako strážca kľúča mal byť z vôle prepošta a členov kapituly vybraný vhodný a verný spolubrat.⁴⁶

Jedenásty bod sa venuje ustanovenému notárovi. Ten musel zložiť prísahu, že listiny vydávané pod pečatou kapituly spíše a vyhotoví poctivo a bez podvodu, a listiny, listinné inštrumenty a kópie listín predstaví kanonikom bez skrátenia.⁴⁷

41 *Visitatio Capituli I*, ed. KOLLÁNYI, s. 93.

42 *Visitatio Capituli I*, ed. KOLLÁNYI, s. 96.

43 *Visitatio Capituli E. M. Strigoniensis Anno 1397. Második és befejező közlemény*, ed. KOLLÁNYI, s. 262-263.

44 *Visitatio Capituli II*, ed. KOLLÁNYI, s. 263.

45 SOLYMOSI, *Az egri káptalan*, s. 139; BUNYITAY, *A váradi püspökség*, s. 208-214.

46 BUNYITAY, *Szent-László király*, s. 184-185.

47 BUNYITAY, *Szent-László király*, s. 185-186.

Štatúty Bratislavskej kolegiátnej kapituly (1521)

Posledné štatúty, ktorým sa budem venovať, boli určené Bratislavskej kolegiátnej kapitule Najsvätejšieho Spasiteľa a sv. Martina. Vznikli počas pôsobenia bratislavského prepošta Hieronyma Balba (1515 – 1522) a pápežom boli potvrdené v roku 1521.⁴⁸ V edícii ich publikoval N. Knauz.⁴⁹

Činnosťou kancelárie a pečatením sa zaoberajú dva články štatútov. Šestnásty má názov *O uchovávaní a starostlivosti o pečatidlo*. Na začiatku je uvedené, že pečatidlo kapitula uchovávala v stene (múre) sakristie na tomu prispôsobenom mieste. Bolo pod zámkom a železnou závorou s tromi kľúčmi. Žiaden kanonik nemohol mať v držbe dva kľúče, ale vždy ich vlastnili traja rozdielni kanonici. Títo museli byť v čase konventuálnych svätých omší a vešpier prítomní v kostole, aby pre ich absenciu nenastalo zdržanie pri pečatení. Inak by mohla vzniknúť nespokojnosť šľachticov či iných, ktorí prichádzali, aby tu uzatvárali dohody. Tí by potom odchádzali k inému hodnovernému miestu a Bratislavskej kapitule by tak vznikala škoda. Ak niektorý z držiteľov kľúča od skrinky s pečatidlom musel odísť mimo mesta alebo bol zamestnaný inými úlohami a nemohol byť v stanovenom čase prítomný na pečatení, bol povinný odovzdať kľúč inému vybranému kanonikovi, ktorý ale nemal v držbe iný kľúč. Aby sa kapitula vyhla podozreniam z falšovania listín, nesmel mať žiaden z kľúčov notár kapituly, či už to bol kanonik alebo nie. Ak by niektorý z kanonikov porušoval spomenuté pravidlá, mal byť *citeľne potrestaný* súdom kapituly. Spísané listiny prinášal notár na pečatenie. Ihneď po spečatení malo byť typárium vložené do skrinky alebo drevenej pokladnice spečatenej pečatami prítomných kanonikov, zamknuté spomenutými tromi kľúčmi a uložené na určené miesto v sakristii (Obr. 9).⁵⁰

Ihneď nasledujúci článok *O pečatení listín vydávaných kapitulou* prináša ďalšie dôležité informácie. Všetky spísané listiny pripravené notárom na pečatenie mali byť zreteľným hlasom prečítané jedným alebo striedavo viacerými kanonikmi všetkým prítomným členom kapituly. Tí ich mali mlčky vypočuť, či sú v zhode so skutočným stavom veci, prípadne mali byť zbavené chýb a prediskutované. Schválené listiny mali byť následne spečatené, zatiaľ čo neschválené mali byť odmietnuté a zničené. Štatúty hovoria o typoch listín, ako sú: *privilégia, listinné inštrumenty o dohodách, protestácie, štatúcie a vyšetrovacie predvolávaní*. Hovorí sa tu aj o problémových kanonikoch, ktorí v prípade, že boli listiny vydávané zdarma a nemali teda podiel na odmene, odmietali sa zúčastniť pečatenia. Títo odmenu nemali dostať ani v prípade, že sa pečatili listiny za poplatky. Podiel z odmien nemali dostať ani kanonici, ktorí síce boli na bohoslužbách, ale nezúčastnili sa čítania listín v sakristii. Chorí kanonici a chýbajúci z vysvetliteľných dôvodov (iné povinnosti) mali získať svoj podiel z odmien. Posledná informácia tohto článku spomína, že uhlíky na topenie vosku pri pečatení mal na starosti kanonik junior, ktorý mal pri pečatení posluhovať.⁵¹ V ďalšej neúplne zachovanej časti *O mzde notára a jej zachovávaní* sú uvedené odmeny za vydávanie

48 FRIMMOVÁ, *Hieronymus Balbus*, s. 75.

49 KNAUZ, *Balbi Jeromos II. 4/4*, s. 244-261; KNAUZ, *Balbi Jeromos II. 4/5*, s. 321-352.

50 KNAUZ, *Balbi Jeromos II. 4/5*, s. 325-326.

51 KNAUZ, *Balbi Jeromos II. 4/5*, s. 326-327.

| **Obr. 9** Pečať Bratislavskej kapituly z r. 1356 (Archív mesta Bratislavy, fond: Magistrát mesta Bratislavy, Zbierka listín a listov, sign. 135). Ikonografia pečate je tvorená kombináciou sakrálny stavby a poprsím Krista, spoluparóna kapituly.

a vyplatené listiny. V prípade listín, ktoré nemali vyššiu cenu ako jeden zlatý, mal notár získať polovicu. Ak išlo o listiny v cene jeden, dva, tri, desať, dvadsať, päťdesiat, sto alebo viac zlatých, mal získať pätinu z každého zlatého. Rovnako mal získať pätinu z každého zlatého aj v prípade zisku z vydania veľkých a rozsiahlych listín.⁵²

Záver

Pre kapituly bolo vykonávanie činností hodnoverných miest nepochybne lukratívnou záležitosťou. Jednak boli zdrojom príjmov, ktoré boli iste zaujímavým doplnením dôchodkov z benefícií.⁵³ Verejno-notárska činnosť a vykonávanie súdnych úloh z poverenia panovníka a vysokých krajinských hodnostárov dodávali členom kapituly vo všeobecnom povedomí uznanie a prestíž. Zároveň predstavovali kapituly „rezervoáre“ intelektuálov a vzdelancov. Klerici „vládnuci slovu a písmu“, znalí zákonov vykonávali množstvo dôležitých úloh pre potreby správy kráľovstva priamo v teréne. Tým prispievali k všestrannému rozvoju právneho povedomia a riešeniu mnohých právnych záležitostí a sporov v duchu dobových zákonov. Nemožno podceňovať ani morálny kredit, ktorým (napriek výnimkám najmä v prostredí konventov) muži v posvätných rádoch disponovali a robil z nich skutočne hodnoverné osoby v očiach súčasníkov. Neprekvapí nás preto, že práve kapituly predstavovali dôležitú oporu panovníckej moci hlboko do novoveku.

Činnosť hodnoverných miest s pomerne rozsiahlou zachovanou písomnou agendou bola a je v centre pozornosti bádateľov dlhodobo. Špecifickou témou je výskum činnosti kancelárií hodnoverných miest z pohľadu sfragistiky. Problém tu

52 KNAUZ, *Balbi Jeromos II.* 4/5, s. 327.

53 Takmer všetky predstavené pramene venujú pozornosť aj presnému rozdeleniu financií, ktoré z vydávaných dokumentov plynuli členom kapituly a notárovi. Podobne aj celokrajinské uhorské zákonodarstvo viackrát spomína presné taxy, ktoré mali byť za jednotlivé druhy písomností vyplatené ich vydavateľom. Napríklad: LEHOTSKÁ, *Uhorské dekréty a Tripartitum*, s. 39-41. DRMH II, s. 69-72 (z 8. marca 1435:10).

predstavuje absencia priamych písomných prameňov,⁵⁴ o ktoré by sa dalo opierať. To sa v princípe týka všetkých vydavateľov dokumentov právnej povahy. I keď o procese pečatenia v kráľovskej kancelárii predsa len máme viacero využiteľných prameňov.

Skupinou prameňov využitých na rekonštrukciu pečatenia v hodnoverných miestach sú kapitulske štatúty a jeden protokol kanonickej vizitácie. Niektoré z nich boli v sfragistickom výskume čiastočne využité, iné zatiaľ pozornosti historikov unikali. Ak tieto pramene porovnáme, je vidieť, že sa venujú podobným okruhom tém. Je to pochopiteľné, keďže štatúty ako špecifický druh normy partikulárneho práva mali určitú zaužívanú štruktúru a obsahovali podobné typy údajov a ošetrovali podobné otázky života členov kapituly. Zároveň ale štatúty obsahujú aj konkrétne špecifiká, vlastné každej kapitule. V otázkach fungovania kancelárií hodnoverných miest sú štatúty ovplyvnené krajinskými zákonmi či už ide o taxy za vydávané dokumenty, alebo zdôrazňovanie ochrany dokumentov pred falšovaním. Otázky fyzickej podoby pečatidla, manipulácie s ním a jeho uchovávaníu by sme však v iných prameňoch hľadali márne. Pravidlá a postupy zachytené v týchto normách predstavujú ideál, ktorý nemusel vždy zodpovedať realite. Napriek tomu nám dávajú určitú predstavu o činnosti kancelárií a dopĺňajú naše poznanie vo svetle špecifických dobových prameňov. V tom spočíva ich hodnota.

Záverom považujem za potrebné ešte pár slovami spomenúť novoveké pramene. Na sfragistické a diplomatické štúdium boli čiastočne využité štatúty Nitrianskej (1609) a Spišskej kapituly (1629).⁵⁵ Zachovali sa však napríklad aj pramene z Jágerskej, Košickej a ďalších kapitúl.⁵⁶ Práve novoveké štatúty môžu byť zaujímavé pre spätnú hypotetickú rekonštrukciu stredovekých pomerov. Platí to zvlášť v prípade absencie starších štatútov. Nezriedka sa na ne novšie pramene odvolávali a iste aj konzervovali staršie zvyklosti. Zaujímavá je tiež otázka ich vzájomnej komparácie. To všetko otvára možnosti ďalšieho výskumu.^{57*}

54 Takto ich vo vzťahu ku sfragistike označuje: MARÁZ, *K možnosti využitií (edice) Drnovské knihy*, s. 54.

Pozri aj: MARÁZ, *Možnosti využitií našich právnických památek*, s. 137-143.

55 GLEJTEK, *Pečatenie v novovekých hodnoverných miestach*, s. 213-225.

56 ZUBKO, *Dejiny Košického arcibiskupstva I*, s. 39-42.

57 Záverom chcem poďakovať kolegovi PhDr. Emanuelovi Jirkalovi, PhD., z Katedry histórie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre za jeho pomoc pri prekladoch štatútov uhorských kapitúl a doc. PhDr. Jurajovi Šedivému, MAS, PhD., z Katedry archívniuctva a pomocných vied historických Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave za pripomienky, ktorými pomohol skvalitniť tento text.

* Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu VEGA 1/0006/18 *Imago episcopi – moc biskupa a jej prezentácia v stredoveku*, riešenom na Katedre histórie FF UKF v Nitre.